

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра загальної психології та психології розвитку особистості

(повна назва кафедри)

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»

на тему: «Вплив самооцінки особистості на прояви її агресивності»
«The influence of self-esteem of personality on the manifestations of
aggressivness»

Виконала: студентка заочної форми навчання
спеціальності 053 Психологія

Бурлака Лілія Василівна

Керівник: к. психол. н., доц. Чачко С.Л.

Рецензент: к.п.н., доц. ОНПУ Кримова Н.О.

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ 4 від 26.11. 2020 р.

Захищено на засіданні ЕК № ...
протокол № ... від ...2020 р.

Оцінка _____ / _____ / _____

(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

(підпис) д. психол. н., проф.
Кіресєва З.О.

(підпис) д. біол. н., проф.
Псядло Е.М.

Одеса – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ УЯВЛЕННЯ ПРО АГРЕСІЮ ТА САМООЦІНКУ ОСОБИСТОСТІ.....	6
1.1. Поняття агресії та агресивності.....	6
1.2. Самооцінка як структурний елемент особистості.....	17
1.3. Взаємозв'язок самооцінки та агресивності.....	27
Висновки до 1 розділу	30
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ АГРЕСІЇ НА САМООЦІНКУ ОСОБИСТОСТІ.....	33
2.1. Мета, завдання та етапи дослідження.....	33
2.2. Опис методів і методик дослідження впливу агресивності на самооцінку особистості.....	34
Висновки до 2 розділу	44
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ АГРЕСІЇ НА САМООЦІНКУ ОСОБИСТОСТІ.....	46
3.1. Аналіз результатів дослідження самооцінки особистості.....	46
3.2. Аналіз результатів дослідження агресивності особистості.....	48
3.3. Обробка та інтерпретація результатів емпіричного дослідження...	59
Висновки до 3 розділу	71
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми. Скільки існує людство, існує феномен агресії. Агресія – це частина нашої природи, прояв нашої приналежності до світу тварин інстинктів. З часів зародження людства ми вчилися існувати разом як група, боролися за те, щоб задовольняти свої особисті і групові потреби і відстоювати свої інтереси. Захоплювати нову територію, добувати їжу, встановлювати лідерство, захищати свій будинок і свою сім'ю – все це неможливо робити без проявів агресії.

Сьогодні ми живемо у високотехнологічному столітті «відкритих кордонів» - в світі цифрової епохи. Як ніколи раніше нам доступні способи зв'язатися з людьми з усього світу, побувати де завгодно, дізнатися себе і інших людей. В цей час стрімких змін людям складно зрозуміти, хто вони, де їх нове «місце під сонцем».

Агресивність як риса особистості багато в чому визначає поведінку людини, впливає на рівень її психічної напруги та емоційну регуляцію, а через це – на її функціонування як частини суспільства. З одного боку, здорова агресія потрібна для установки свого статусу, з іншого – розгубленість людей в світі, що вимагає високого рівня адаптації, провокує підвищення нездорової агресивності. Особливо це помітно при вивченні статистики насильницьких злочинів.

Агресія тісно пов'язана з самооцінкою людини: з його уявленням про себе, про своє місце в світі, про зв'язки з іншими людьми. Самооцінка особистості визначає направленість поведінки людини та різні форми її діяльності. Доведено, що занадто висока або низька самооцінка ускладняє соціалізацію індивіда: він стає більш конфліктним та ворожим до інших через змінене сприйняття себе.

Частина самооцінки – це рівень домагань людини, тобто ступень складності цілей, які вони ставлять перед собою. Розбіжність між

домаганнями і реальними можливостями людини веде до того, що її поведінка може стати занадто агресивною та деструктивною.

Феномен агресії глибоко вивчали такі вчені як К. Лоренц, З. Фрейд, Дж. Долард, Н. Мілер, Л. Берковиц, А. Реан. Серед вітчизняних вчених варто зазначити М. Д. Левітіва, С.М. Єніколопова, П.А. Ковалева, К.А.Т арасова, Н.В. Алікіну, Ю.В. Єгошкіна, Н.А. Ратінова, Л. Ганову, Ю. Качанову, Т. Мицкан, К. Сергєєва, В. Філоненко.

Проблему самооцінки вивчали такі вчені як Р. Бернс, К. Роджерс, У. Джеймс, Д. Мід та Ч. Кулі, Р. Уайлі, Б.Г. Ананьєв, Д.І. Фельдштейн, О.І. Ісаєва, Р.Х. Шашкуров, С.Л. Рубінштейн, Л.І. Божовіч, А.І. Ліпкина, О.М. Леонтьєв, В.В. Столін, І.С. Кон, Л.В. Бороздіна, О.М. Молчанова, М.І. Лисіна.

На даний момент в сучасній психологічній науці є багато досліджень на тему зв'язку агресивності та агресивної поведінки із певними особистісними рисами, наприклад, тривожністю, самостійністю, емоційною чутливістю, індивідуалізмом та конформізмом; з рівнем інтелекту, соціальною позицією в групі. Проте досліджень, присвячених аналізу зв'язку агресії та самооцінки особистості, її уявленням про себе та своє місце в соціумі майже не проводилося.

Відкритими залишаються питання: як саме впливають один на одне самооцінка та агресивність? Як образ «Я» та очікуване суб'єктом відношення соціуму до себе провокує агресивну поведінку? Через недостатню розробку цих питань в сучасній науко-психологічній літературі і було обрано дану тему магістерської роботи.

Мета дослідження – теоретично вивчити та емпірично дослідити вплив самооцінки особистості на прояви її агресивності.

Завдання роботи:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до розуміння феномену агресії.
2. Розкрити поняття самооцінки в психологічній науці.

3. Провести емпіричне дослідження впливу самооцінки особистості на прояви її агресивності.

Об'єкт дослідження – агресивність особистості.

Предмет дослідження – вплив самооцінки особистості на прояви її агресивності.

Методи дослідження. В роботі були використані такі теоретичні методи як аналіз літератури з даної наукової проблеми, узагальнення та систематизація наукових даних; такі практичні методи як кількісний та якісний аналіз. Було використано наступний психодіагностичний інструментарій:

1. Методика знаходження кількісного вираження рівня самооцінки по Будасі.
2. Методика діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі.
3. Опитувальник рівня агресивності Баса-Даркі.
4. Опитувальник «Особистісна агресивність і конфліктність».

Базою дослідження було смт. Ширяєво Одеської області. Вибірка емпіричного дослідження склала 50 чоловік в віці від 20 до 50 років.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані:

- в процесі викладання лекційних, практичних та лабораторних занять зі студентами психологічного факультету університету;
- у психодіагностичній, психопрофілактичній та корекційній роботі практичних психологів.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, 82 сторінок (з них основного тексту – 75), 18 таблиць, 5 малюнків, 89 використаних джерел.

ВИСНОВКИ

1. Було проведено теоретичний аналіз літератури стосовно уявлення про феномени агресії та самооцінки. Визначено, що агресивна поведінка - поведінка, орієнтована на завдання шкоди об'єктам, в якості яких можуть виступати живі істоти або неживі предмети. Агресивна поведінка служить формою відреагування фізичного і психічного дискомфорту, стресів, фрустрацій. Крім того, воно може виступати в якості засобу досягнення якої-небудь значущої мети, в тому числі підвищення власного статусу за рахунок самоствердження. Агресивність може бути не тільки жорстокою, але і нормальною реакцією особистості в ході боротьби за виживання.

Прояв агресії пояснюють біологічні та соціальні фактори. Агресія може бути пов'язана як із фізіологією кожної окремої особи, так і проявлятися як засвоєна в процесі соціалізації форма поведінки.

2. Визначено, що самооцінка як частина самовідношення є структурним компонентом самосвідомості. Вона впливає на поведінку та діяльність людини. Виконує регуляторну і захисну функції, відіграє велике значення у соціальному житті особистості. Вона формується під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, головний з яких – соціалізація та оцінка діяльності і поведінки значущими близькими.

Природа самооцінки проявляється в єдності двох її компонентів - когнітивного і емоційного. Дослідники відзначають, що існують принципові відмінності в генезі цих двох психічних утворень. Когнітивна частина образу виникає в основному в результаті досвіду індивідуальної діяльності дитини, афективна - завдяки досвіду спілкування і взаємодії, де відбувається асиміляція дитиною ставлення до нього оточуючих людей.

Було проаналізовано наукові роботи, присвячені дослідженню впливу самооцінки особистості на прояви її агресивності. Було виявлено, що проводилося не так багато емпіричних досліджень саме зв'язку самооцінки та агресії. Здебільшого такі дослідження проводилися в специфічних групах

опитуваних: в межах аналізу дитячої агресивності, підліткової агресивності, поведінки злочинців. В цих дослідженнях було доведено існування значущого зв'язку між деякими видами агресії та рівнем самооцінки особистості.

3. В результаті організованого та проведеного емпіричного дослідження впливу самооцінки особистості на прояви її агресивності було встановлено, що існує значущий зв'язок між деякими проявами агресії та самооцінкою особистості. Так, було знайдено значущі відмінності у прояві агресивності як стилю міжособистісної взаємодії у груп осіб із заниженою по невротичному типу самооцінкою та заниженою самооцінкою, заниженою по невротичному типу та адекватною самооцінкою, заниженою та завищеною самооцінкою, заниженою та завищеною по невротичному типу самооцінкою, адекватною та завищеною по невротичному типу самооцінкою, адекватною та завищеною самооцінкою.

Визначено, що особи із заниженою самооцінкою є більш напористими та безкомпромісними, ніж особи із заниженою по невротичному типу самооцінкою. Особи з заниженою по невротичному типу самооцінкою є більш мстивими, ніж особи із адекватною самооцінкою. Люди із заниженою самооцінкою є більш наполегливими, наступальними, намагаються досягати своєї мети та є менш поступливими, ніж люди із адекватною самооцінкою.

Особи із заниженою та адекватною самооцінкою мають статистично значущу різницю в таких проявах агресивності, як напористість та позитивна агресивність. Люди із заниженою самооцінкою мають середній рівень напористості, в той час як люди із адекватною самооцінкою – низький.

Виявлено високо значущу відмінність у проявах напористості між групами заниженої та завищеної по невротичному типу самооцінки. Люди із заниженою самооцінкою більше прагнуть щось доводити оточуючим, ніж люди із завищеною по невротичному типу самооцінкою.

Також ці дві групи мають значущі відмінності в вираженості позитивної агресивності. Люди із завищеною по невротичному типу

самооцінкою є менш схильними досягати свої цілі, незважаючи на дискомфорт, який вони спричиняють оточуючим.

Групи заниженої та завищеної самооцінки мають значущі відмінності за такими проявами агресивності як напористість та безкомпромісність. Особи із заниженою самооцінкою більше схильні не шукати мирного виходу із сутичок, нечасто поступаються та не шукають зазвичай компромісів. Вони здебільшого схильні атакувати, а не захищатися, та відстоювати свої погляди.

Особи із завищеною та завищеною по невротичному типу самооцінками мають статистично значущі відмінності по вираженості позитивної агресивності. Група із завищеною самооцінкою характеризується меншим рівнем позитивної агресивності, якій вважається більш оптимальним.

По результатам роботи можна сказати, що всі поставлені задачі було виконано. Дане дослідження можна вважати особливо актуальним під час переживання пандемії COVID-19, тому що його результати можна використовувати в практичній діяльності всіх, хто працює із людьми та стикається із проявами агресивності для прогнозування та корекції поведінки людей. Результати нашого дослідження можуть бути використані в науковій діяльності для подальшої розробки даної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абдрахманова В.Б. Зависимость самооценки от интраличностного и интерличностного сравнения детей. Вопросы психологии. 2005. № 5. С. 138–141.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. Л., 2001. 339 с.
3. Андреева Г.М. Социальная психология. М. : Аспект-ПРЕСС, 2001. 378 с.
4. Аронсон Э. Общественное животное. Введение в социальную психологию. / изд. 7. ; пер. с англ. - М. : Аспект Пресс, 1998. 517 с.
5. Асмолов А.Г. Психология личности. М. : Изд-во МГУ, 2011. 87 с.
6. Бандура А. Уолтерс Р. Подростковая агрессия. М. : Апрель Пресс, 2000. 509 с.
7. Белинская Е. П., Тихомандрицкая О. А. Социальная психология личности. Учебное пособие для вузов. Аспект Пресс, 2001. 301 с.
8. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль. СПб. : Прайм-Еврознак, 2001. 512 с.
9. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитания. М : Прогресс, 2004. 420 с.
10. Бех В. П. Изучение влияния самооценки на агрессивность в юношеском возрасте. Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2015. Т. 18. С. 6–10.
11. Бисалиев Р.В., Кубекова А.С., Сарафрази Т.Т. Психологические аспекты агрессии и агрессивного поведения: современное состояние проблемы. Современные проблемы науки и образования. 2014. № 2.
12. Боева Е. В., Урсул В. С. Вербальна агресія та засоби її вираження у сучасному соціумі. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. КД Ушинського. Лінгвістичні науки. 2011. №. 13. С. 46-54.

- 13.Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. СПб. : Питер, 2008. 398 с.
- 14.Бороздина Л. В., Молчанова О. Н. Самооценка в разных возрастных группах: от подростков до престарелых: монография. Проект-Ф Москва, 2001. 203 с.
- 15.Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. СПб. : Издательство «Питер», 2000. 352 с.
- 16.Варгата О. В., Міхеєва Л. В. Психологічні особливості формування самооцінки молодших школярів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2019. Вип. 64. Т. 1. С. 70-74.
- 17.Визель Т. Г., Сенкевич Л. В. Агрессия и аутоагрессия: предпосылки, проявления, последствия : монография. Изд-во Тул. гос. пед. ун-та им. Л.Н. Толстого Тула,. 2005. 430 с.
- 18.Волобуєв М. І. Самооцінка та ефективність діяльності працівників. Інвестиції : практика та досвід. 2019. №. 18. С. 27-30.
- 19.Выготский Л.С. Педология подростка// собр. соч. : в 6 т. М., 1983. Т.4. С. 5-242
- 20.Гайфулин А.В. Различные теоретические подходы в определении понятия самооценки. Вестник ТГПУ, 2009. №1. С.73-76.
- 21.Галкина, Т.В. Самооценка как процесс решения задач: системный подход : монография. Москва : Институт психологии РАН, 2011. 401 с
- 22.Горбатиx В.В. Індивідуальні особливості самоставлення старшого дошкільника в структурі життєвих орієнтацій: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Київ, 2019. 22 с.
- 23.Гребенкин Е.В. Профилактика агрессии и насилия в школе. М. : Феникс, 2005. 157 с.
- 24.Григор'єва О. В. Агресія, насильство, жорстокість. Юридична наука. 2015. №. 10. С. 185-192.

- 25.Гуменюк О.Є. Психологія Я – концепції : монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2002. 186 с.
- 26.Да Круш Сампайо Антеро. Роль самооценки в составе интеллектуального потенциала: Дис...канд.психолог. наук. СПб.: 2005. 89 с.
- 27.Деркач, А.А. Самооценка как структурообразующая процесса акмеологического развития. Мир психологии, 2005. №3. С. 139-142.
- 28.Джеймс У. Психология. Рипол Класик, 2016. 616 с.
- 29.Дмитриева Т.Б., Шостакович Б.В. Агрессия и психическое здоровье. СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. 464 с.
- 30.Дубинко Н.А. Влияние когнитивных процессов на проявление агрессивности в детском возрасте. Вопросы психологии, 2000. №1.
- 31.Ениколопов С. Н. Понятие агрессии в современной психологии. Прикладная психология, 2001. № 1. С. 60-72.
- 32.Еникополов С.Н. Агрессия в обыденной жизни. М: Феникс, 2014. 496 с.
- 33.Ильин Е.П. Психология агрессивного поведения СПб. : Питер. 2014, 368 с.
- 34.Ищенко А.Р. Самоконтроль и самооценка здоровья Хабаровск: Изд-во Тихоокеан. гос. ун-та, 2016. 91 с.
- 35.Качанова Ю. В. Агресивність та агресія як соціологічні категорії. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Соціологія. 2010. №. 146, Вип. 133. С. 50-54.
- 36.Кон И.С. Открытие «Я». М.: 1978. 367 с.
- 37.Корнеева Н.В., Сысоева О.В. Гендерные особенности самоотношения в юношеском возрасте. Хабаровск, 2011. С. 243-246.
- 38.Лисина, М.И., Сильвестру А. И. Психология самопознания у дошкольников. Кишинев : Штиинца, 1983. 257 с.
- 39.Лозовая Г.В. Методологические проблемы изучения самооценки личности. Ежегодник Российского психологического общества:

- Материалы 3-го Всероссийского съезда психологов 25–28 июня 2003 года: в 8 т. СПб. : 2003. Т. 5. С. 172–176
40. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло») / пер. с нем. М. AST Publishers, 2017. 214 с.
 41. Лукина А.Ю. Стиль поведения родителей в конфликтах как фактор формирования самооценки детей. Наука и бизнес: пути развития. 2013. № 5 (23). С. 143-145.
 42. Мазоха І. С. Агресивність як чинник конфліктної поведінки особистості. Наука і освіта : наук.-практ. журнал. 2016. № 9. С. 99–104.
 43. Майерс Д. Социальная психология. СПб. : Питер, 1997. 688 с.
 44. Мартышова В.В. Влияние самооценки на развитие личности. Инновационная наука. 2016. №6-3.
 45. Маслова Є.А. Психологічна природа самооцінки, місце самооцінки в структурі самосвідомості особистості. Проблеми сучасної психології. 2017. Т. 1.
 46. Маслоу А. Мотивация и личность. Питер, 2012. 352 с.
 47. Методика «Личностная агрессивность и конфликтность». Диагностика эмоционально-нравственного развития. Ред. и сост. И.Б.Дерманова. СПб. 2002. С. 142-146.
 48. Мид Дж. Аз и Я. Американская социологическая мысль / пер. с англ. Ред. В.И. Добренков. М., 1994. С.237-259
 49. Можгинский Ю.Б. Агрессивность детей и подростков. М. : Когито, 2006. 181 с.
 50. Музика О.Л. Самооцінка і розвиток творчих здібностей. Житомир, 2007. 168 с.
 51. Налчаджян А.А. Агрессивность человека: монография. СПб. : Питер, 2007. 736 с.
 52. Никиреева Е. М. Психологические особенности направленности личности: учебное пособие. М.. 2007, 236 с.

- 53.Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. 4-е изд., М., 1997. 944 с.
- 54.Осницкий А.К. Психологический анализ агрессивных проявлений учащихся. Вопросы психологии. 1994. №3. С. 61-68.
- 55.Остапенко Г.В. Самооцінка в підлітковому віці. Наука і освіта, 2004. №3. С. 73-75.
- 56.Прихожан А.М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика. М.: МОДЭК, 2000. 304 с.
- 57.Прядко М. А. Исследование взаимосвязи самооценки и агрессивного поведения подростков. Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2015. Т. 10. С. 81–85.
- 58.Психологический словарь / под ред.В.В.Юрчук. Минск : Элайда, 2000. 704 с.
- 59.Реан А. А. Психология личности. Санкт-Петербург : Питер, 2017. 286 с.
- 60.Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. СПб.: Питер, 2007. 416 с.
- 61.Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Питер, 2002 г., 720 с.
- 62.Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии. М., 1989. 50 с.
- 63.Селюкова Т. В., Иванова Ю. М. Особливості життєстійкості та самовідношення у осіб з різним рівнем прояву асертивної поведінки : дис. – ХНУВС, 2018.
- 64.Семенюк Л.М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции. М.: Флинта, 2001. 96 с.
- 65.Сидоров, К.Р. Самооценка в психологии. Мир психологии. 2006. №2. С.224-232.
- 66.Собчик Л.Н. Методы психологической диагностики. Вып. 3. Диагностика межличностных отношений. Модифицированный вариант интерперсональной диагностики Т. Лири. Метод.Руководство. М., 1990.

- 67.Тищенко С.П. Особистісні сподівання як форма прояву самосвідомості. Психологія: Респ. наук.-метод. зб. К.: Рад. школа, 2007. В.15. С. 108–115.
- 68.Толковый словарь русского языка / под ред. Д.Н. Ушакова. М.: Гос. ин-т "Сов. энцикл."; ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1935-1940. (4 т.)
- 69.Трофимчук В. В. Теоретичний аналіз феномену агресивності особистості. Проблеми сучасної психології. 2018. №. 1. С. 184-188.
- 70.Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. М.: Познание, 2004. 447 с.
- 71.Фурдак Т. Тривожність та її виявлення у процесі адаптації першокурсників. Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Педагогічні науки. 2016. №. 147. С. 292-294.
- 72.Фурманов И.А. Социальная психология агрессии и насилия Учебное пособие. Минск: БГУ, 2016. 392 с.
- 73.Хван А.А., Зайцев Ю.А., Кузнецова Ю.А. Стандартизация опросника А. Басса и А. Дарки /Психологическая диагностика, 2008. № 1. С. 35-58.
- 74.Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии. М., 1977. 144 с.
- 75.Шапар, В. Психологічний тлумачний словник : Близько 2500 термінів. Х. : Прапор, 2004. 640 с.
- 76.Шестакова Е. Г., Дорфман Л. Я. Агрессивное поведение и агрессивность личности. Образование и наука. 2009. №7.
- 77.Шибутани Т. Я-концепция и чувство собственного достоинства. Самосознание и защитные механизмы личности. Самара., 2003. 314 с.
- 78.Adler A. The practice and theory of individual psychology. Routledge, 2013. Т. 133.
- 79.Averill J. R. Anger and aggression: An essay on emotion. Springer Science & Business Media, 2012.

- 80.Blackbern D., Lee-Evance D. Aggression: A Psychological Insight. N.Y., 2010.
- 81.D'amato B. Aggression in dreams—intersecting theories: Freud, modern psychoanalysis, threat simulation theory //Modern Psychoanalysis. 2010. T. 35. №. 2. C. 182-204.
- 82.DeWall C. N., Anderson C. A. The general aggression model. 2011.
- 83.Eisner M. P., Malti T. Aggressive and violent behavior. Handbook of child psychology and developmental science. 2015. C. 1-48.
- 84.Knutson J. F. Control of Aggression. Transaction Publishers, 2017. T. 6.
- 85.Malcolm J. In the Freud archives. Granta Books, 2011.
- 86.McPherson A., Martin C. R. A contemporary review of the alcohol/aggression relationship and the Buss-Perry Aggression Questionnaire for use in an alcohol dependent population. Journal of aggression, conflict and peace research. 2010. T. 2. №. 1. C. 45.
- 87.Rogers C. R. Rogers, Kohut, and Erickson: A personal perspective on some similarities and differences. Evolution of psychotherapy. 2015. C. 179-187
- 88.Rogerton T., Daffern M., Bucks R. S. Emotion regulation and aggression. Aggression and violent behavior. 2012. T. 17. №. 1. C. 72-82.
- 89.Veroude K. et al. Genetics of aggressive behavior: An overview. American Journal of Medical Genetics Part B: Neuropsychiatric Genetics. 2016. T. 171. №. 1. C. 3-43.